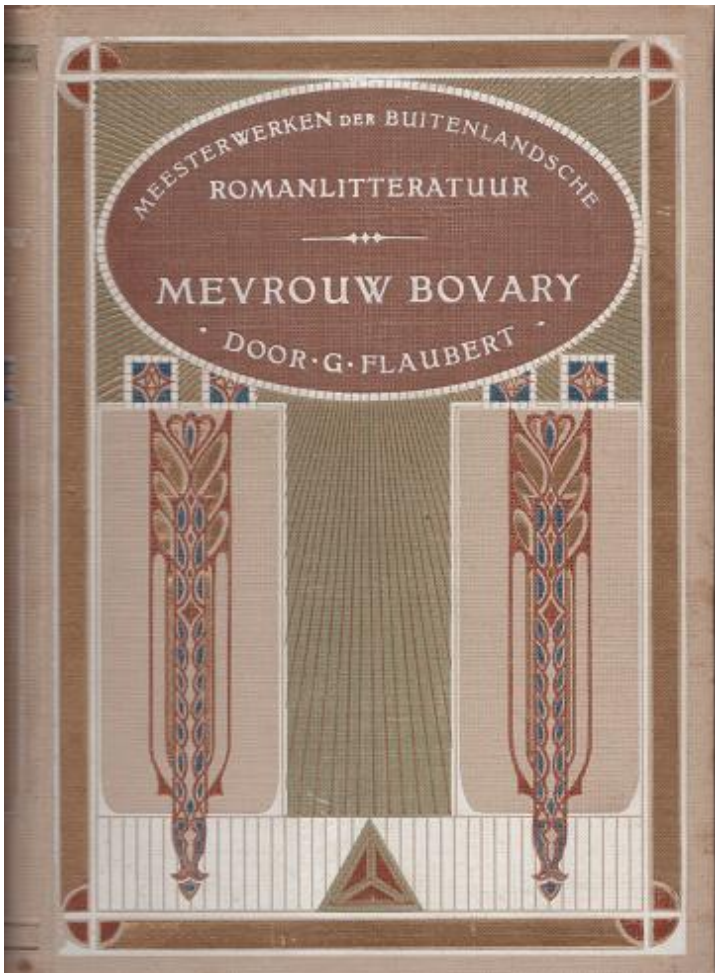

De eerste vertaling en de eerste vertaler van *Madame Bovary*.

Inmiddels is het 160 jaar geleden dat Flaubert zijn *Madame Bovary* schreef (1856) en 110 jaar geleden (1904) dat de roman voor het eerst in het Nederlands vertaald werd. Wie was die vertaler en waarom duurde het zolang?

Dit is de voorkant van de *Madame Bovary*-vertaling uit 1910. De enige vertaling die "Mevrouw Bovary" heet. Deze eerste druk is sporadisch te koop bij een antiquariaat, maar soms ook voor twee euro op de koninginnenmarkt.

de eerste vertaling

Na het verschijnen van *Madame Bovary* in Frankrijk in 1856 als feuilleton in een krant en als boek in 1857 wordt het werk ook in Nederland langzaamaan bekend, maar dan wel in de Franse versie. *Madame Bovary* wordt door Nederlandse literatoren en in Nederlandstalige publicaties regelmatig genoemd.

In 1868 schrijft de criticus Taco Hajo de Beer een brochure over de roman *Lidenyde* van Busken Huet met de titel "Madame Bovary in Holland". In deze brochure maakt hij een vergelijking met *Madame Bovary*, dat volgens hem duidelijk onderdoet voor *Lidenyde* en waarvan de lezing een beschaafde vrouw geen goed doet.

"Een boek dat in een fatsoenlijk gezelschap niet genoemd, gelezen of besproken mag worden, een roman waarvan de lezing aan elke beschaafde vrouw moet worden ontzegd.....We durven beweren dat ieder die dit boek leest, voor dat hij uit de strijd der hartstochten, die zijn opvoeding voltooit, zegevierend is teruggekeerd, door dit boek slechter wordt".

Op 21 juli 1872 schrijft Busken Huet vanuit Batavia aan E.J.Potgieter: "Een ding staat vast: de Fransche roman is sedert Balzac gruwelijk achteruit gegaan, en *Madame Bovary* is een van de weinige produkten die met de zijne vergeleken kunnen worden".

In 1901 brengt Dr. Jan ten Brink een boek uit met de titel *Gustave Flaubert*, in dit boek gaat hij uitgebreid in op *Madame Bovary*. Ten Brink had al eerder over Flaubert geschreven in zijn *Literarische schetsen en kritieken*.

In 1904 is het zover dat er een Nederlandse vertaling verschijnt van de hand van G.H. Priem. De eerste vermelding staat in het *Nieuwsblad voor den boekhandel* van 15 april 1904. In de lijst ter vertaling aangekondigde werken staat: Flaubert, Gustave. *Madame Bovary*. Moeurs de province. Edition définitive en op 18 november 1904 vermeldt het overzicht van nieuw verschenen boekwerken:

Flaubert, Gustave: Mevrouw Bovary. Vertaling van G.H. Priem. Amsterdam, C.L.G. Veldt (315 blz.) f1.90; geb. f 2.40

In het *Algemeen Handelsblad* van 22 november 1904 staat in een commentaar¹:

"is het boek een kunstwerk dat door de vertaling verzwakt is, dan is het jammer, dat het niet in het origineel wordt gelezen. Dat geldt b.v. van "*Madame Bovary*". De heer G.H. Priem, die dit voor de uitgever C.L.G. Veldt te Amsterdam vertaalde, verwondert blijkens zijn voorwoord, er zich over dat dit boek niet eerder vertaald is en meent, dat het onze preutsheid geweest is, die het heeft belet dat het vroeger in het Hollandsch verscheen. Wij gelooven er niets van. Wie "*Madame Bovary*" waardeeren kan, verstaat in ons land Fransch genoeg om het in het oorspronkelijk te lezen. Wie dat kan, leze het niet in de vertaling van den heer Priem. Want al staat de heer Priem zeker niet gelijk met de hoopen vertalende juffers a F 2 het vel, toch is ook zijn Hollandsch lang Flaubert in het Fransch niet".

¹ zonder auteursvermelding; dit commentaar geeft goed aan waarom de roman niet eerder vertaald is of vertaald hoefde te worden.

Het lijkt erop dat de heren Veldt en Priem zich door dit commentaar aangesproken voelden, want op 25 november 1904 verschijnt in *Het Algemeen Handelsblad* een advertentie met de volgende tekst:

Een vluchtig oordeel te vellen over een vertaling, het boek daarbij niet eens open te snijden, is in deze dagen van boeken-lamene vergeeflijk, echter verstandige menschen oordelen zelf:

Mevrouw Bovary

Van GUSTAVE FLAUBERT.

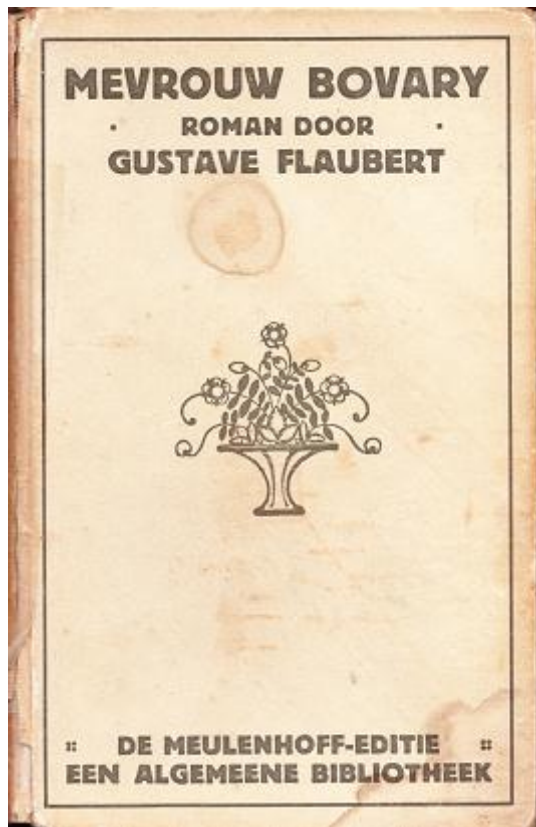
Vertaling van G.H. PRIEM.

F 1.90, gebonden f 2.40

Uitgaaf van C.L.G. VELDT, Amsterdam

Deze advertentie verschijnt de dagen daarna nog enkele keren.

De uitgeverspraktijk is in die dagen duidelijk anders dan nu. C.L.G. Veldt is de feitelijke uitgever, maar boekverkopers hadden de mogelijkheid het boek onder hun eigen naam te heruitgeven. In dit geval is een uitgave bekend van J. Emmering, wiens naam op de rug staat aangegeven, terwijl binnenin de naam C.L.G. Veldt staat vermeld. In later jaren verschijnen er nog andere uitgaven van deze vertaling. In 1910 verschijnt bij Van Holkema & Warendorf te Amsterdam een uitgave als deel III van de serie MEESTERWERKEN der BUTTENLANDSCHE ROMANLITTERATUUR (zie afbeelding aan begin van dit artikel).

In 1917 verschijnt een uitgave bij J.M. Meulenhoff te Amsterdam, als nummer 65 van de serie Meulenhoff-Editie. Hiervan zijn diverse uitvoeringen bekend. De prijs was f 1.30. Latere uitgaven van na 1917 zijn ons niet bekend. De verkoop is wel een flinke tijd doorgegaan, want in *Het volk : dagblad voor de arbeiderspartij* van 22 mei 1929 verschijnt de melding dat de prijs voor *Mevrouw Bovary* is verlaagd van f 1.20 tot f 0.75

Het aantal exemplaren dat van deze vertaling is verschenen, hebben we niet kunnen achterhalen.

In een toelichting op zijn vertaling uit 1987 schrijft Hans van Pinxteren:

“Je moet vertalingen beoordelen naar de tijd waarin ze zijn gemaakt. Priem heeft uitstekend werk verricht, zeker als pionier. Hij is degene geweest die *Madame Bovary* bij een Nederlands lezerspubliek heeft geïntroduceerd. Zijn stijlgevoel is goed. Jammer alleen dat zijn kennis van het Frans soms te wensen overlaat. Hierom, en vanwege een vergeeld woordgebruik, was het terecht dat Kelk aan het einde van de jaren dertig een nieuwe vertaling maakte.”

Wellicht voelde Priem ook al dat er iets schortte aan zijn vertaling. Zijn voorwoord sluit met de mededeling:

“Na deze opmerkingen nog de toegevendheid in te roepen voor een Hollandsche vertaling, schijnt mij vrijwel overbodig. Flauberts meesterwerk in een vreemde taal overbrengen, het vlinderteteêre daarbij te schaden noch te schenden, behoort tot de onmogelijkheden.”

36 jaar na de vertaling van Priem verschijnt in 1940 die van Kelk bij Contact, 20 jaar later in 1960 die van Margot Bakker en weer 27 jaar daarna in 1987 die van Hans van Pinxteren. In 2009 komt er een geheel herziene vertaling van Van Pinxteren op de markt.

de eerste vertaler

In 1904 verschijnt bij uitgever C.J.G.Veldt een eerste vertaling van *Madame Bovary* van Gustave Flaubert onder de titel *Mevrouw Bovary*. De vertaler was Gerrit Hendrik Priem. We weten weinig over hem, hij werd geboren op 31 oktober 1865 in Amersfoort en overleed op 5 december 1933 in Amsterdam. Hij begon zijn werkzame leven als (hulp)onderwijzer in Amersfoort, maar verhuisde al snel naar Amsterdam. Op 16 november 1892 trouwde hij, 27 jaar oud, met Jacoba Johanna Fortuin, 24 jaar oud. Hij stond op dat moment bekend als uitgever. Kort daarvoor was hij failliet verklaard. Op 17 januari 1892 werd zijn failliet bekrachtigd door de rechtbank. In deze verklaring werd hij aangeduid als “koopman en commissionair in de boekhandel”.

Een curieus aspect in het leven van Priem is zijn rol in de Anti Bolsjewistische Bond in 1919. Hij vervulde hier de rol van vertaler. De Centrale Inlichtingendienst achtte het kennelijk noodzakelijk zijn gangen in dit gezelschap te volgen en er rapportages over te maken. Later werd hij bestuurslid van de Bond voor Recht, Wet en Orde.

G.H. Priem zal zijn hele leven actief zijn in de letterkunde, hij was auteur van uiteenlopende boeken, sonnetten en gedichten, hij vertaalde diverse boeken en was medewerker van een maandblad. Zijn literaire werk bestaat uit tien romans, gepubliceerd tussen 1901 en 1930. De bekendste zijn *De doode*, uitgegeven door uitgever C.L.G.Veldt (1901), *Piet Peul* (1933) en *De geheimzinnige erfgename* (1921). In de Prins publiceerde hij *De val van de keizerskroon* (rond 1919). Naast deze romans schreef hij sonnetten en gedichten, die hij o.a. publiceerde in *Sonnetten en zangen* (1891) en in de *De Gids* en *Onze eeuw*. Aanvankelijk deed hij dit onder het pseudoniem *Asliveri* in het *Weekblad van de Amsterdammer*.

Priem onderhield een briefwisseling met Albert Verwey die echter niet zo enthousiast was over zijn pennenvruchten. In februari 1887 schreef Verwey aan zijn partner Kitty van Vloten: 'De jeugdige Priem is de dichter, dien ik goeden raad geef. In ruil daarvoor krijg ik dan slechte verzen. 't Is verschrikkelijk’.

In 1906 verscheen van priem *Uren met Maeterlinck*, een bloemlezing uit de werken van Maurice Maeterlinck.

Een ander deel van zijn geschriften was van meer algemene aard. Zo publiceerde hij: *De oorlog in Zuid-Afrika* (1900), en was hij mede auteur van het boek van Gerrit Boldingh: *Een hollandsch officier in Zuid-Afrika : nagelaten geschriften*. In 1907 verscheen van zijn hand *De naakte waarheid omtrent Mata Hari*. In 1905 publiceerde Priem een bloemlezing uit het werk van F.Nietzsche onder de titel *Ideeën*, gevolgd door de vertaling van *Die fröhliche Wissenschaft* onder de titel *De blijde wetenschap* in 1913. In 1932 vertaalde hij van Heinrich Cunow *Liefde en huwelijk in het leven der volkeren*.

Over de vertaling van *Madame Bovary* van Gustave Flaubert is niet veel te achterhalen. Voor zover is na te gaan, maakt hij hiervan geen melding in zijn correspondentie. De vertaling verscheen onder de titel *Mevrouw Bovary* in 1904. De latere vertalers hebben de titel onvertaald gelaten. De vertaling verscheen bij uitgever C.L.G. Veldt, bij wie Priem al eerder zijn roman *De doode* (1901)

had uitgegeven. De roman verscheen in verschillende uitgaven, hetzelfde uitgave-patroon zien we later bij uitgeverij L.J.Veen.

- In 1904 verschijnt de uitgave met op de band Amsterdam en C.L.G.Veldt.
- Een andere uitgave van 1904 heeft op de band vermeld J.Emmering en op het binnenblad C.L.G.Veldt.
- In 1910 werd de vertaling uitgebracht door uitgever Holkema & Warendorf in de serie Meesterwerken der Buitenlandsche Romanlitteratuur, deel 3. De uitgave was voorzien van een prachtig ontworpen boekband.
- En er zijn diverse uitvoeringen van en door J.H.Meulenhoff in de serie De Meulenhoff - Editie, een algemeene bibliotheek (1917).

Deze eerste vertaling zou worden gevolgd door vertalingen van C.J.Kelk (1940), Margot Bakker (1960) en tenslotte Hans van Pinxteren (1987). G.H.Priem heeft de aanzet gegeven tot de grote bekendheid en populariteit van deze klassieker, die ook 110 jaar na uitgave van de eerste vertaling nog steeds veel gelezen wordt, vooral in de versie van Hans van Pinxteren.

- Taco Hajo de Beer, *Madame Bovary in Holland*, J. Heijnis Tsz. 1868
- Dr. Jan ten Brink, *Gustave Flaubert*, Haagsche Boekhandel- en Uitgevers-Maatschappij, 1901.
- Cd. Busken Huet, *Brieven aan E.J. Potgieter*, uitgegeven door Albert Verwey, H.D.Tjeenk Willink _ Zoon, 1925
- Albert Verwey, *Briefwisseling*, 1 juli 1885 tot 15 december 1888, Querido, 1995.

Diederik Jansen, mei 2018